

УДК 341.123

DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-47-1-103-119>

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ТА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ В ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Карпенко М.В., Котова Л.В.

RIGHT TO AN EFFECTIVE REMEDY AND TO A FAIR TRIAL IN THE PRACTICE OF THE ECHR

Karpenko M.V., Kotova L.V.

У статті з'ясована сутність та визначені основні структурні елементи права на справедливий суд. Проаналізовано сучасне розуміння права на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини. Визначено концептуальні засади удосконалення процесу імплементації в національну правову систему практики Європейського суду з прав людини щодо застосування статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Розкрито основні недоліки та проблеми практичного забезпечення права на справедливий суд у національному судочинстві. Визначено шляхи вирішення виявлених проблем та механізми удосконалення національної правової системи.

Ключові слова: *Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, практика ЄСПЛ, правосуддя, справедливий суд, право на справедливий суд.*

Постановка проблеми. Україна є правовою державою, яка визнає та забезпечує дію принципу верховенства права згідно зі ст.ст. 1 та 8 Конституції України. Як одна з найважливіших ознак правової держави, право на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту закріплено в ст. 55 Конституції України, що гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, а також право звернення із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом [1].

Право на справедливий суд, як невід'ємна складова принципу верховенства

права, є фундаментальною правовою цінністю демократичного суспільства. Під час ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенції) Україна взяла на себе зобов'язання відповідно до цього міжнародно-правового документу, що вимагають від держави організації правової системи так, щоб дійсно гарантувати передбачені Конвенцією права на справедливий судовий розгляд та ефективний засіб юридичного захисту [2]. Це право є одним з найвагоміших серед інших прав людини, адже його зміст та сутність вказують на те, що якщо право порушене, то воно може бути відновлене за допомогою справедливої процедури. За відсутності в державі такої ефективної та справедливої процедури

захисту та відновлення порушених прав, будь-які інші права, гарантовані цією державою, є декларативними.

Потреба визнання обов'язковості положень Конвенції та практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) законодавчо закріплена в п. 1 Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 р., відповідно до якого Україна забезпечує на своїй території дію ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо обов'язковості без укладення спеціальних угод юрисдикції Європейського суду з прав людини щодо усіх питань, які стосуються тлумачення та застосування Конвенції [3], а також ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., де зазначається, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [4]. Зазначимо, що на сьогодні для України є всі підстави застосування положень Конвенції та практики ЄСПЛ усіма юрисдикційними органами держави з моменту оприлюднення.

Так, Очільник Верховного Суду Станіслав Кравченко під час круглого столу з обговорення актуальної практики Європейського суду з прав людини у справах проти України та інших держав – членів Ради Європи поінформував, що з аналізу порушень Конвенції, які ЄСПЛ констатував у рішеннях проти України у 2023 році (ухвалено 130 рішень ЄСПЛ проти України) впливають наступні системні проблеми, у тому числі щодо порушення ст. 6 Конвенції у справах проти України, що полягали в: – надмірній тривалості кримінальних / цивільних проваджень (наприклад, «Вербова та інші проти України», «Шапошніков та інші проти

України»); – незабезпеченні безсторонності суду з огляду на відсутність сторони обвинувачення у справі про адміністративне правопорушення («Глушенко та Пустовий проти України»); – порушенні права на правову допомогу, відсутності можливості для підготовки захисту («Клоков проти України»); – визнанні допустимим доказом показань свідка, які, як стверджувалося, отримані під примусом / у результаті жорстокого поводження («Трачук проти України»); – необґрунтованості або недостатній вмотивованості судового рішення («Леонт'єв та інші проти України»); – порушенні принципу рівності сторін унаслідок неповідомлення заявників про апеляційні скарги, подані у їхніх справах («Яковлева проти України», «ТОВ «БУДВЕСТ» проти України»); – необґрунтованому поновленні строку для подання апеляційної скарги у справі підприємства-заявника («ВАТ «Сквирасільрибгосп» проти України»); – не розгляді судом важливих аргументів заявника у його справі («Коргун проти України») [5]. Усі ці системні проблеми вказують на необхідність забезпечення належного рівня правового захисту прав людини та громадянина.

В умовах сьогодення, саме рівень правового захисту прав та свобод людини та громадянина стає найвагомим показником демократичного суспільства і держави. У демократичній, правовій державі кожне право особи, має бути закріпленим належним чином та забезпечуватися на рівні держави через повноту влади, у тому числі, судової. В розрізі того, що забезпечення цього права є ключовою метою судової реформи, у 2015 році Верховна Рада України ухвалила спеціальний Закон «Про забезпечення права на справедливий суд» [6].

В розрізі цього постає підвищена увага до вивчення проблемних аспектів права на

справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту та його реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам реалізації права на справедливий судовий розгляд приділяли увагу у своїх працях такі науковці: Г. Бережанський, В. Городовенко, І. Гриценко, Н. Грень, В. Комаров, У. Коруц, О. Кучинська, В. Михайленко, М. Погорецький, О. Прокопенко, Н. Сакара, Н. Сиза, Е. Трегубов, Т. Цувіна, та інші. Однак, незважаючи на значний обсяг наукових робіт, присвячених досліджуваній темі, серед науковців відсутній сталий та однозначний підхід щодо змісту, класифікації та характеристики структурних елементів права на справедливий судовий розгляд. Відповідно, на сьогодні ця тема є доволі актуальною для обговорення серед науковців та юристів-практиків.

Метою статті є дослідження змісту права на справедливий судовий розгляд, класифікація структурних елементів цього права та їхня детальна характеристика з урахуванням норм Конвенції про захист прав та основоположних свобод, практики Європейського суду з прав людини та імплементації відповідних норм у національне законодавство.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. є найголовнішим міжнародно-правовим актом, що закріплює механізм захисту прав та свобод людини. Згідно із ч. 1 ст. 6 Конвенції кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове

рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [2].

Чинне законодавство України не розкриває змісту та сутності права на справедливий судовий розгляд та ефективний засіб юридичного захисту в певній правовій нормі, проте закріплює значення його окремих складників у різних нормативно-правових актах. Разом з тим, поняття права на доступ до правосуддя розкриває Конституційний Суд України в своєму рішенні від 12.04.2012 № 9-рп/2012, зазначаючи, що таке право включає можливість особи ініціювати судовий розгляд і брати безпосередню участь у судовому процесі. Суд наголошує, що ніхто не може бути обмежений у відповідному праві чи його позбавлений [18], а надаючи тлумачення нормі ч. 1 ст. 55 Конституції, Конституційний Суд України право на судовий захист розуміє як право особи на звернення до суду (право на правосуддя, на доступ до нього, право на судовий розгляд, право на сам процес).

Доречною є думка В. Городовенка, який зазначає, що Конституція України, прямо не визнавши принципу справедливості, втілила численні його складники у розділах I «Загальні засади» і II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» [7, с. 23]. Забезпечення невід'ємних прав і свобод людини покладається на суд, що регламентується в нормах Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальному законодавстві. Зокрема, у ст.

7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплено, що справедливий і неупереджений розгляд справ у розумні строки, встановлені законом, є складником права на судовий захист [8].

Проаналізувавши ч. 1 ст. 6 Конвенції, можемо виокремити певне коло об'єктів, ефективний засіб юридичного захисту яких повинен відбуватися у зв'язку з додержанням вимог справедливого судового розгляду. Зазначеними об'єктами є права і обов'язки, які мають цивільно-правовий характер. Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що окрім позовів, які безпосередньо впливають із відносин приватного права, права та обов'язки «цивільного характеру» також є будь-якими іншими позовами, наслідки яких можуть вплинути на приватні права та обов'язки. Європейський суд з прав людини встановив наявність спору про «цивільні права та обов'язки» у справі «Ле Конт, Ван Льовен і Де Меер проти Бельгії». Відповідно до обставин справи, Рада Ордену лікарів визнала винними лікарів у дисциплінарних правопорушеннях і наклала санкції у вигляді позбавлення права займатися професійною діяльністю. У рішенні ЄСПЛ зазначалось, що лікарі, які здійснюють свою діяльність як особи вільної професії, реалізують право займатись лікарняною практикою в приватних правовідносинах із клієнтами та пацієнтами. Згідно з нормами права Бельгії, зазначені відносини мають форму договірних чи квазідоговірних, тому в будь-якому разі мають встановлюватись безпосередньо між окремими особами. Публічна влада в цій ситуації не може втручатися в процес здійснення лікарями професійної діяльності. Як вже зазначалось, йдеться про права, які мають приватний характер, незважаючи на специфіку професії лікаря, її суспільне значення й ті особливі обов'язки, що з нею пов'язані [9, с. 10].

Отже, хибним є враження, що гарантії статті 6 Конвенції поширюються лише на справи, які розглядаються судами за правилами цивільного процесу чи в судах цивільної юрисдикції. Як свідчить практика ЄСПЛ, формальна кваліфікація права у внутрішньому праві держав-членів чи розгляд справи в суді іншої юрисдикції (наприклад, адміністративної чи господарської) не є перешкодою для визнання заяви прийнятною за зазначеною статтею [10, с. 48].

Задля того, щоб дія ст. 6 Конвенції поширювалась на певну справу, мають дотримуватись наступні критерії: оспорювані права та обов'язки передбачаються національним законодавством; наявність спору про право; справа стосується визначення цивільних прав та обов'язків; право та обов'язок тлумачиться практикою ЄСПЛ як цивільні [11, с. 992].

В розрізі цього ст. 6 Конвенції потребує аналізу справедливості розгляду в цілому, враховуючи всі стадії та можливості, надані заявнику, а не оцінку окремого процесуального недоліку. Відповідна стаття Конвенції є складним комплексом прав та покладає на державу зобов'язання щодо забезпечення мінімальних гарантій доступу особи до системи справедливого правосуддя. Стандарти ЄСПЛ викладені в його рішеннях щодо гарантій, закріплених у ст. 6 Конвенції, є імплементаційними заходами, які потребують здійснення Україною цілої низки дій, враховуючи всі правові форми діяльності держави. Держави-учасниці без цього не можуть виконувати зобов'язання за Конвенцією, і відповідно забезпечувати фундаментальні права та свободи.

Право на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту необхідно розглядати в широкому й вузькому значеннях, справедливо вважають В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранков. У широкому розумінні право, закріплене в п. 1

ст. 6 Конвенції, ототожнюється із правом на доступ до суду з дотриманням низки вимог, що втілені у відповідній статті. У вузькому значенні право на справедливий суд часто розуміється лише як «справедлива судова процедура», а також вимога незалежності й безсторонності суду, публічності й розумності строків судового розгляду [12, с. 71].

Проаналізувавши конструкцію п. 1 ст. 6 Конвенції можемо виокремити такі основні елементи права на суд та ефективний засіб юридичного захисту, як: право на розгляд справи; справедливість розгляду справи; публічність судового розгляду і проголошення рішення; розумний строк розгляду справи; незалежність і безсторонність суду; розгляд справи судом, встановленим законом.

На нашу думку, право на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту є комплексним поняттям, що складається з сукупності елементів, а саме: необтяжений юридичними та економічними перешкодами доступ до судової установи; належна (справедлива) судова процедура; публічний судовий розгляд; розумний строк судового розгляду; розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Саме ці елементи вироблені практикою ЄСПЛ.

Зокрема, аналіз певного масиву рішень ЄСПЛ, дозволяє здійснити класифікацію елементів права на справедливий судовий розгляд та ефективний засіб юридичного захисту через виокремлення інституційних та процедурних вимог. До інституційних вимог, які висуваються до суду як певного інституту демократичного суспільства та складу суду для розгляду справи, можемо зарахувати: право на доступ до суду, незалежність і безсторонність суду, створення суду на основі закону. До процедурних вимог, що висуваються до порядку здійснення

правосуддя у справах, входять: належна (справедлива) судова процедура, публічний судовий розгляд, розумний строк розгляду справ.

Згідно з позицією ЄСПЛ право на справедливий суд є сукупністю інституційних і процедурних елементів, як-то: необтяжений юридичними та економічними перешкодами доступ до судової установи, належна (справедлива) судова процедура, публічний судовий розгляд, розумний строк судового розгляду, розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом.

Основною складовою права на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту є безпосередньо право на доступ до суду, що передбачає забезпечення можливості звернення особи до суду задля вирішення певних питань. При цьому, з боку держави не можуть створюватись правові або практичні перешкоди для реалізації цього права.

У Конституції України не закріплено визначення терміну «право на доступ до суду» чи «право на доступ до правосуддя». Водночас зазначені поняття досить часто застосовуються в судових рішеннях й правовій доктрині.

Так, під доступом до правосуддя слід розуміти здатність особи безперешкодно отримувати судовий захист, доступ до незалежного й безстороннього вирішення спорів за встановленою процедурою, ґрунтуючись на засадах верховенства права. З аналізу юридичної літератури, можемо дійти висновку, що науковці визначають декілька основних проблем, що стосуються права на доступ до правосуддя:

а) відсутність або недостатня правоздатність заявника для подання цивільного позову (*Golder v. the United Kingdom*), апеляційного оскарження в кримінальній справі (*Papon v. France*), отримання судового рішення (*Ganci v. Italy*);

б) процесуальні перешкоди доступу у вигляді обмежених строків (Hadjianastassiou v. Greece) й судові витрати (Kreuz v. Poland);

в) практичні перешкоди доступу, як-от: недостатня правова допомога (Airey v. Ireland);

г) непідсудність відповідачів у цивільних справах (Osman v. United Kingdom) [13, с. 39-40].

Розглядаючи зазначені аспекти, найбільшу увагу необхідно приділити процесуальним та практичним перешкодам доступу до правосуддя, оскільки ці умови є реалізацією права держави накладати певні обмеження на потенційних учасників судового розгляду, що не залежать від їхньої волі.

Зауважимо, що забезпечення справедливого доступу до правосуддя ґрунтується на принципі рівності, що, на думку О.В. Лемака, в цьому контексті має бути гарантією однакових масштабів доступу до судового захисту, незважаючи на його диференціацію, з точки зору недопущення різного ставлення за однакових чи подібних обставин, який посягає на сутність та зміст права на суд та ефективний засіб юридичного захисту [14, с. 10].

Водночас, важливим аспектом права на суд є необтяжений юридичними та економічними перешкодами доступ до судової установи. На нашу думку, справедливий судовий розгляд може відбуватись, тільки якщо особа має реальний доступ до судової установи, що не обмежується юридичними та економічними перешкодами. Під юридичними перешкодами розуміють норми національного законодавства, що не передбачають можливість розгляду справи з юрисдикції певного суду, а також норми, що дають змогу відкрити провадження у справі (наприклад, додержання вимог позовної давності,

необхідність подання справи до суду, до юрисдикції якого вона належить тощо).

Право на доступ до суду не є абсолютним та може обмежуватись. Зважаючи на це, ЄСПЛ зазначає, що обмеження, які запроваджує держава, не можуть повністю позбавити особу права на захист, тобто мають залишатися певні альтернативні способи захисту. Також при обмеженні повинна зберігатись правомірна мета та пропорційність між засобами й досягнутою метою. Згідно із ч. 2 ст. 124 Конституції України, юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення [1], тобто закріплюється необмеженість судової юрисдикції, коли кожна особа може звернутися саме до суду для захисту свого права. А втім, цілком правомірним є встановлення національним законодавством обмежень строків звернення до суду за захистом, форми й змісту позовних заяв тощо.

Економічні перешкоди включають сплату судових витрат, внесення грошей на депозит суду, оплата правничої допомоги, обов'язкова участь адвоката в справах тощо. ЄСПЛ наголошує, що норми, якими закріплюються економічні перешкоди, не потрібно скасовувати, звертаючи увагу при цьому на необхідності закріплення розумних розмірів коштів. Відповідний розмір витрат повинен бути пропорційним праву, що захищається.

Відповідно до економічних перешкод, які ЄСПЛ виявив під час розгляду справи «Ейрі проти Ірландії», особисте представництво у справі не надає заявнику ефективного доступу до суду, а тому не є засобом захисту порушеного права [13, с. 19]. До юридичних перешкод, які ЄСПЛ розглянув у справі «Вінтерверп проти Нідерландів», в розрізі позбавлення дієздатності особи, що має психічну хворобу щодо управління власним майном, суд

акцентував на необхідності забезпечення гарантій, які закріплені в п. 1 ст. 6 Конвенції. Водночас зауважив, що психічна хвороба може створювати певні обмеження при здійсненні права на суд та ефективний засіб юридичного захисту, проте це не може виправдовувати цілковиту відсутність забезпечення зазначеної гарантії, як передбачено в п. 1 ст. 6 Конвенції [13, с. 14].

У справі «Голдер проти Великої Британії» щодо захисту права на доступ до суду, ЄСПЛ ще у 1975 році наголошував, що право на справедливість є багатограним поняттям, що перш за все має надавати людям доступ до суду як безперешкодну можливість захисту свого права без проходження спеціальних оплатних процедур, отримання спеціальних дозволів на оплатній основі або іншого обтяження для позивача [15]. В розрізі цього слід наголосити також на правовій позиції ЄСПЛ у справі «Ейрі проти Ірландії» [16], де суд констатував наявність як фактичних так і юридичних перешкод, що можуть порушити право на справедливий суд. ЄСПЛ зазначив, що Конвенція гарантує права не тільки теоретично, тобто шляхом їх нормативного закріплення, а й практично через наявні ефективні засоби захисту прав людини, а тому для дієвого забезпечення права на доступ до правосуддя як складової частини права на справедливий суд потрібні такі елементи, як безпосередньо фізичні можливості особи на звернення до суду, а також процесуальні, встановлені відповідним законодавством.

Практичною перешкодою в доступі до суду може бути відсутність чи недостатність правової допомоги. Водночас зазначимо, що право на отримання безоплатної правничої допомоги при розгляді цивільних справ відсутнє, а вимога надати правничу допомогу може виникати лише у ситуації, коли: національне процесуальне законодавство змушує заявника звернутися за допомогою до

адвоката для представництва інтересів на певній стадії процесу, наприклад в суді касаційної інстанції або є складність у порядку судочинства чи справи.

На наш погляд, вирішенням цієї проблематики може слугувати система надання безоплатної правничої допомоги. Зазначимо, що п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції гарантує право на безоплатну правничу допомогу особам за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника лише обвинуваченому у вчиненні кримінального правопорушення. Разом з тим, ЄСПЛ у справі «Airey v. Ireland» зауважив, що незважаючи на відсутність відповідної норми в цивільному процесі, п. 1 ст. 6 Конвенції може спонукати держави до забезпечення правової допомоги захисника, коли допомога необхідна задля реального доступу до суду. В розрізі цього, зазначимо, що в Україні це право забезпечується Законом «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 р. № 3460-VI [17]. Зокрема, за цим законом надано визначення таким поняттям як безоплатна первинна та вторинна правничі допомоги. Безоплатна первинна допомога як вид державної гарантії, полягає в інформуванні особи про її права і свободи та обов'язки, порядок їх реалізації та виконання, відновлення прав у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст.7). Вона надається шляхом консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації. В свою чергу, безоплатна вторинна правова допомога полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя (ст.13), зокрема: захист; здійснення

представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру.

ЄСПЛ у своїй практиці неодноразово зауважував, що право на розгляд справи передбачає право особи на звернення до суду та вирішення справи безпосередньо судом, а реалізація цих прав має бути забезпечена без будь-яких перепон чи ускладнень. Безперешкодне отримання судового захисту за висновком суду і становить зміст поняття «доступу до суду», тоді як перешкоди в такому доступі можуть виникати лише через особливості національного процесуального та матеріального законодавства.

Ще одним важливим елементом права на справедливий суд, на якому акцентує увагу ЄСПЛ в своїх рішеннях є розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, тобто судом, до юрисдикції який діє в межах своєї предметної, територіальної та функціональної юрисдикції у законному складі суду. Відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ дефініція «встановлений законом» у ст. 6 Конвенції спрямовується на гарантію того, «що судова гілка влади у демократичному суспільстві не залежить від органів виконавчої влади, але керується законом, що приймається парламентом» (рішення у справі *Zand v. Austria*, app. no. No 7360/76).

Із встановленим законом судом тісно пов'язано поняття незалежності суду. На наше переконання, виключно незалежний і неупереджений суд може викликати довіру у демократичному суспільстві, адже це формує принцип верховенства права. «Незалежність» суду – це врахування багатьох аспектів, в тому числі способу призначення членів суду, строків перебування на посадах, наявності гарантій відмежування від зовнішнього

впливу. Щодо вимог «неупередженості» суду ЄСПЛ виокремлює два аспекти:

- суб'єктивна безсторонність, що означає відсутність особистої зацікавленості чи упередженості;

- об'єктивна безсторонність, тобто наявність достатніх гарантій, які виключають законні сумніви щодо цього [20, с. 78].

Незалежність суду передбачає також наявність процесуальних механізмів, які відокремлюють судову владу від інших гілок, насамперед, від виконавчої (*Clarke v. the United Kingdom*, app. no. 23695/02). Критеріями незалежності суд визначив (*Findlay v. the United Kingdom*, app. no. 22107/93): порядок призначення його членів і тривалість терміну їх повноважень; гарантії від зовнішнього тиску; зовнішні ознаки незалежності.

Прикладом для нас слугує рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України», в якому визнано порушення ст. 6 Конвенції щодо розгляду справи незалежним та безстороннім судом, встановленим законом, незважаючи на те, що справа заявника розглядалася спочатку Вищою радою юстиції України, а потім Вищим Адміністративним Судом України [21]. На наш погляд це рішення є прикладом вагомості практики ЄСПЛ стосовно тлумачення та роз'яснення положень Конвенції, деталізації й розкриття їхнього змісту.

У рішенні ЄСПЛ по справі «Буюкдаг проти Туреччини» розглядаючи право заявника на слухання його справи «незалежним та безстороннім судом», що гарантується п. 1 ст. 6 Конвенції, в якому такий розгляд здійснював суд державної безпеки із трьох членів, включаючи військового суддю, суд зауважив на рисах, що ставлять під сумнів їхню незалежність та безсторонність. Аргументом на підтвердження цього слугували належність військового судді до збройних сил, що

підпорядковані виконавчій владі, і не звільнення від обов'язку додержуватися військової дисципліни [9, с. 37].

Безсторонність суду як важливий елемент права на справедливий суд передбачає перевірку незалежності суду від впливу сторін у конкретній справі (*Piersack v. Belgium*, арр. по. 8692/79). Зокрема, ЄСПЛ виділив суб'єктивну перевірку безсторонності, що передбачає з'ясування особистих переконань конкретних суддів у відповідних справах, а також об'єктивну - встановлення обставин надання суддям достатніх гарантії для виключення будь-яких обґрунтованих сумнівів.

Необхідним елементом права на справедливий судовий розгляд є розгляд справ судом, встановленим законом. Суд, що є встановленим законом, має правову основу функціонування, а також діє в межах своєї предметної, територіальної та функціональної юрисдикції у законному складі суду.

В значенні ст. 6 Конвенції справедливість судового розгляду стосується також судової процедури в цілому та залежить від того, чи були надані заявнику достатні можливості для обґрунтування своєї позиції в справі та спростування доказів, а не від того, якою мірою правильними або неправильними були рішення національних судів (*Karalevius v. Lithuania*, арр. по. 53254/99).

Як доцільно зазначає О. Ткачук, ЄСПЛ виробив дуальний підхід щодо усвідомлення значення справедливості в контексті п. 1 ст. 6 Конвенції: у широкому значенні, що включає всі елементи; у вузькому – виключно вимога «справедливості» разом із процесуальними вимогами публічності й розумності строку судового розгляду [22, с. 190-191]. Водночас, вузьке розуміння справедливості включає в себе також вимоги до судового процесу, втому числі змагальність, рівність сторін, особиста присутність тощо.

У першому елементі належної судової процедури виокремлюється група вимог: обґрунтованість рішення, належне сповіщення й слухання, прийняття доказів, що отримані законним шляхом. Так, ЄСПЛ у справі «Стрижак проти України» виявив порушення щодо відмови національних органів здійснити повідомлення заявника про дату та час слухання справи [13, с. 11].

У другому елементі належної судової процедури містяться принципи рівності та змагальності. Відповідно до принципу рівності сторонам надаються однакові можливості представляти свою справу за умови відсутності переваг перед опонентами, а принцип змагальності передбачає рівні можливості сторін у висловленні своїх пояснень та міркувань по справі, наданні доказів і заперечень, висловленні їх змісту та достовірності тощо.

Третій елемент передбачає невтручання органів держави в судовий процес. У справі «Грецькі нафтопереробні заводи Стрен і Стратіс Андреадіс проти Греції» ЄСПЛ констатував порушення шляхом виявлення втручання в процес здійснення правосуддя прийняттям Парламентом Закону № 1701/1987, який регламентував, що арбітражні рішення, винесені за преференційними контрактами, укладеними під час воєнного режиму, не діють після того, як справа заявників знаходиться на розгляді в касаційному суді та суддя-доповідач направляє сторонам висновки, що були на користь позивачів, оскільки вказаний закон передбачав сприятливий для держави результат судового розгляду, в якому вона є однією із сторін [13, с. 18].

Щодо вимог публічності судового розгляду слід зазначити, що вони передбачають здійснення захисту сторін у цивільному процесі, а також підсудних у кримінальному процесі при відправленні правосуддя у відкритому судовому засіданні,

чим забезпечується прозорість судової влади в очах громадськості. Звісно, що це право також не є абсолютним і має винятки, за яких допускається обмеження цього аспекту. Однак, при цьому завжди потрібно виходити з презумпції на користь публічного слухання, а винятки мають бути зумовлені конкретними обставинами справи на підставі перевірки їх необхідності. Суди не зобов'язані проголошувати повні тексти рішень у ході відкритого засідання, однак текст рішення має бути доступним для ознайомлення (*Pretto and Others v. Italy*, app. no. 7984/77) [23].

В Україні принцип гласності судового процесу закріплено в п. 6 ст. 129 Конституції України, що дає змогу розглядати його як одну з гарантій реалізації права особи на судовий захист [1]. Відповідні положення містяться також у ч. 3 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р., згідно з яким розгляд справи у суді відбувається відкрито, окрім випадків, установлених законом [8]. Публічний характер судового рішення передбачено також в Законі України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 р., відповідно до якого усі судові рішення є відкритими й підлягають оприлюдненню в електронній формі не пізніше наступного дня після їхнього виготовлення та підписання [24].

В той же час, важливою вимогою публічності є відкритість судового засідання, коли у судові засідання допускаються сторони, їхні представники, а також вільні слухачі. Цей аспект передбачає належне повідомлення сторін по дату та час слухання справи. Можемо констатувати, що п. 1 ст. 6 Конвенції не перешкоджає проведенню закритих судових засідань, якщо це передбачено законодавством. Вимогою публічності є також змога сторін висловлювати свої думки, обмінюватися міркуваннями, надавати пояснення суду

тощо. Найважливішим аспектом розглядається публічне проголошення рішення суду, незалежно від того, чи це відкритий чи закритий судовий розгляд справи. Наприклад, у справі «Претто та інші проти Італії» касаційний суд ухвалив рішення після проведення відкритого слухання, однак рішення про відхилення скарги з питань права не оголошувалось у відкритому засіданні суду, оскільки кожна особа мала змогу ознайомитися з ним або ж отримати його копію, звернувшись до канцелярії суду. ЄСПЛ з огляду на це зазначив у своєму рішенні, що мета п. 1 ст. 6 Конвенції щодо забезпечення публічного контролю за судовою владою з метою гарантування права на справедливий судовий розгляд досягається також внаслідок передачі рішення на зберігання до канцелярії суду, завдяки чому повний текст судового рішення стає доступним для всіх [13, с. 55].

На нашу думку, проблеми публічності судового розгляду є досить дискусійними, адже, підлягає врахуванню те, хто є стороною процесу, наприклад якщо це представник політичної влади, то має місце зловживання, переконливим прикладом чого є справа ЄСПЛ «Лінгенс проти Австрії» [25], в якій ЄСПЛ констатує, що вимоги плюралізму, толерантності і лібералізму, на яких ґрунтується демократичне суспільство, набувають особливого значення в тому, що стосується преси, на яку покладена місія щодо поширення інформації. Також ЄСПЛ зазначив, що межі допустимої критики щодо політиків є ширшими, аніж стосовно приватних осіб, оскільки представники політичної влади мають проявляти терпимість до пильної уваги журналістів і всього суспільства до їхньої діяльності та висловлювань, зокрема під час судового процесу. І це, на наш погляд, є виправданим з огляду на вплив політичного лідера, його слів

і вчинків на суспільство, що відсутнє у приватних осіб.

Щодо розумності строку розгляду справи, ЄСПЛ констатує, що «в цивільному процесі перебіг розумного терміну зазвичай починається з моменту, коли справа була розпочата перед судом, однак, що в деяких випадках перебіг часу може починатися раніше» (*Erkner and Hofauer v. Austria*, app. no. № 9616/81) [26]. ЄСПЛ, як правило, виключає з цього строку періоди часу, коли має місце зволікання розгляду з ініціативи приватної особи, зокрема: вивчення клопотання, заміни адвоката; невмотивовані відсутності сторін у судовому процесі тощо. З перебігу строків також виключаються терміни проведення експертизи, якщо вони виконувались у розумні терміни, невиправдані дії державних органів щодо зволікання розгляду скарг, а також суддів в частині відмови у прийнятті позовних заяв, невиправданих об'єднань справ, заміни суддів, зупинення розгляду тощо. Водночас відсутність належних кадрів, велике навантаження суддів тощо, не приймається ЄСПЛ аргументом для зміни цих строків. ЄСПЛ враховує початок та кінець розгляду справи і встановлює факт порушення або не порушення розумних строків, виходячи із таких критеріїв: а) складність справи; б) наслідки недотримання розумного строку для заявників; в) оперативність роботи відповідних органів (суду); г) власна поведінка заявників [27, с. 30-31].

Вирішуючи питання дотримання розумних строків, ЄСПЛ має відповісти на два питання: який період береться до уваги, та чи був такий період розумним відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції. При цьому, початок відповідного терміну зазвичай розпочинається з моменту подачі заяви до компетентного суду, якщо подання заяви не є передумовою для початку проваджень, оскільки у цьому випадку терміни

провадження можуть включати обов'язковий попередній розгляд (Рішення ЄСПЛ у справі «Кьоніг проти Німеччини») [13, с. 57].

Щодо закінчення зазначеного строку, то ЄСПЛ у справі «Нуутінен проти Фінляндії» констатував, що цей період триває аж до закінчення виконання судового рішення у певній справі [13, с. 61].

В цілому для визначення критеріїв розумності тривалості судового провадження, ЄСПЛ виробив певні критерії:

1) складність справи (предмет доказування, обсяг фактів предмета доказування, кількість доказів), у справі «Претто проти Італії» ЄСПЛ не визнав порушенням критерію «розумності строку» розгляду справи через складність юридичної проблеми [13, с. 58];

2) поведінка заявника, у справі «Юніон Еліментарія Сандерс проти Іспанії» ЄСПЛ зазначив, що заявник зобов'язаний лише демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що мають безпосереднє відношення до нього і утримуватися від використання прийомів по зволіканню справи [13, с. 59];

3) дії відповідних органів влади (рішення ЄСПЛ у справі «Buchholz проти Німеччини») [13, с. 59], інколи затримка розгляду справи може бути викликана перевантаженістю судової системи, що не може бути підставою для відповідальності договірних сторін;

4) значущість питання для заявника чи особливе становище сторони у справі. ЄСПЛ зауважує, що без зволікань мають розглядатися справи щодо піклування про дітей («Нуутінен проти Фінляндії»), трудові спори («Карнаушенко проти України») та справи, пов'язані з травматизмом («Дульський проти України»), а також інші справи, при розгляді яких важлива терміновість [13, с. 61].

Зазначені елементи є важливими складовими права на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту в розрізі ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і виступають гарантіями, передбаченими Конвенцією та практикою ЄСПЛ для ефективного захисту прав людини міжнародною системою захисту [14, с. 11].

Зазначимо, що національні суди застосовують практику ЄСПЛ й положення Конвенції в більшості ситуацій за відсутності конкретного нормативного припису національного законодавства, на підставі якого вирішується справа по суті. Проте, відповідні органи мають також докладати значні зусилля з метою широкого застосування національними судами норм міжнародних конвенцій з прав людини. ЄСПЛ багато разів наголошував на тому, «Конвенція є правовою основою, на яку посилатиметься особа, тому вона має робити це і в національному суді, чи навіть сам національний суд має посилатись на необхідну норму Конвенції» [28, с. 452].

Як підсумок, погодимось із думкою І. Кретової, яка переконливо зазначає, що «ефективне впровадження правових позицій ЄСПЛ щодо змісту гарантованих Конвенцією прав і свобод, зокрема й права на справедливий суд, може бути досягнуто тільки за умови їх врахування під час тлумачення положень про права людини у процесах нормотворчості й правозастосування, а також під час правотлумачення як самостійної форми діяльності держави (передусім, у конституційній юриспруденції)» [29, с. 18]. Водночас, аналіз сучасного стану імплементації Конвенції разом із практикою ЄСПЛ, дозволяє висувати про несистемний рівень звернення до практики ЄСПЛ, з огляду на що вбачається доцільним надання більш детальних роз'яснень вищої гілки судової

влади щодо формування підходів в застосуванні практики ЄСПЛ.

Висновки. Право на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту є одним із найголовніших елементів верховенства права, адже без нього всі інші права залишаються незахищеними. Здійснивши аналіз ч. 1 ст. 6 Конвенції, можемо підсумувати, що судовий захист має відбуватися з додержанням вимог справедливого судового розгляду.

В розрізі цього ст. 6 Конвенції потребує аналізу справедливості розгляду в цілому, враховуючи всі стадії та можливості, надані заявнику, а не оцінку окремого процесуального недоліку. Відповідна стаття Конвенції є складним комплексом прав та покладає на державу зобов'язання щодо забезпечення мінімальних гарантій доступу особи до системи справедливого правосуддя. Стандарти ЄСПЛ викладені в його рішеннях щодо гарантій, закріплених у ст. 6 Конвенції, є імплементаційними і потребують здійснення Україною цілої низки дій. Держави-учасниці без цього не можуть виконувати зобов'язання за Конвенцією, і відповідно забезпечувати фундаментальні прав та свободи.

За практикою ЄСПЛ право на справедливий суд є сукупністю таких елементів, як: необтяжений юридичними та економічними перешкодами доступ до судової установи, належна (справедлива) судова процедура, публічний судовий розгляд, розумний строк судового розгляду, розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом.

Національні суди керуються дефініцією ЄСПЛ, що визначає право доступу до суду в розрізі реальної можливості реалізації низки процесуальних прав: звернення до суду з цивільними скаргами (рішення у справі «Голдер проти Великої Британії») [15];

виконання рішень (справа «Аннонні ді Гюссоль та інші проти Франції») [19] тощо.

ЄСПЛ у своїй практиці констатує, що право на розгляд справи передбачає право осіб звертатись до суду, щоб їхня справа розглядалась та вирішувалась судом. Водночас особам має надаватись можливість реалізувати зазначені права без будь-якої перепони або ускладнення. Можливість безперешкодно отримувати судовий захист є змістом поняття доступу до суду. Ускладнення в доступі до правосуддя можуть виникати у зв'язку з особливостями внутрішнього процесуального законодавства або передбаченими матеріальним правом обмеженнями. Тому для ЄСПЛ природа та сутність перешкод під час реалізації права на доступ до суду не має принципового значення.

Розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, передбачає, що суд повинен діяти на підставі закону, у межах своєї юрисдикції та у законному складі. Відповідно до стандартів ЄСПЛ суди мають бути незалежними з урахуванням способу їх призначення, строків перебування на посаді, гарантій відсутності зовнішнього впливу та наявності у суду інших зовнішніх ознак незалежності, а також неупередженіми, безстороннім як суб'єктивно, так і об'єктивно.

Належна судова процедура охоплює обґрунтованість рішення, належне сповіщення й слухання справи, прийняття доказів, що отримані законним шляхом, принцип рівності можливостей та принцип змагальності, невтручання органів держави у судовий процес, принцип правової визначеності.

Водночас, здійснюючи аналіз сучасного стану імплементації Конвенції, а також розглядаючи практику ЄСПЛ, можемо відзначити її не системний рівень. В розрізі цього доречним є надання більш детальних

рекомендаційних роз'яснень вищих судових установ щодо формування підходів в застосуванні практики ЄСПЛ.

Право на справедливий судовий розгляд є комплексним поняттям, яке характеризується складністю та взаємопов'язаністю його елементів. Публічність судового розгляду передбачає відкритий розгляд справи, усність процесу та публічність рішення. Розумний строк судового розгляду передбачає критерії розумності тривалості судового провадження через складність справи, поведінку заявника, дії відповідних органів влади, значущість питання для заявника або особливе становище сторони у справі.

Розглянуті елементи права на справедливий судовий розгляд характеризуються складністю й взаємопов'язаністю, які є спрямованими на здійснення належного судового розгляду задля захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав та свобод людини. Національні суди застосовують практику ЄСПЛ й положення Конвенції в більшості випадків за відсутності конкретного нормативного припису національного законодавства, на підставі якого вирішується справа по суті. Проте, як констатує практика міжнародних судових установ захисту прав людини, відповідні органи докладають багато зусиль для того, щоб ініціювати широке застосування національними судами норм міжнародних конвенцій з прав людини.

Ефективне впровадження правових позицій ЄСПЛ щодо змісту гарантованих Конвенцією прав і свобод, зокрема й права на справедливий суд, може бути досягнуто тільки за умови їх врахування під час тлумачення положень про права людини у процесях нормотворчості й правозастосування, а також під час правотлумачення як самостійної форми діяльності держави (передусім, у конституційній юриспруденції).

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: підписана членами Ради Європи від 04.11.1950 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (дата звернення: 24.04.2024 р.).
3. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр>. (дата звернення: 24.04.2024 р.).
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № № 3477-IV. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>. (дата звернення: 24.04.2024 р.).
5. Практика ЄСПЛ у справах проти України та інших держав – членів Ради Європи: відбувся круглий стіл URL: <https://sud.ua/uk/news/sud-info/298864-praktika-espch-po-delam-protiv-ukrainy-i-drugikh-gosudarstv-chlenov-soveta-evropy-sostoyalsya-kruglyy-stol> (дата звернення: 26.04.2024 р.).
6. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради. 2015. № 18. Ст. 132.
7. Городовенко В.В. Принципи справедливості судової влади: загальнотеоретичні аспекти. Адвокат. 2012. № 2. С. 20–24.
8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>. (дата звернення: 24.04.2024 р.).
9. Комаров В.В., Сакара Н.Ю. Право на справедливий судовий розгляд: навчальний посібник. Харків: Національна юридична академія України, 2007. 42 с.
10. Права людини у міжнародному праві: підручник. Харків: ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.
11. Цувіна Т.А. Право на суд в цивільному судочинстві. Форум права. 2012. № 4. С. 990–999.
12. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін. ; за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.
13. Посібник зі ст. 6 «Право на справедливий суд» (цивільна частина) / Рада Європи; Європейський суд із прав людини. 2013. 77 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf. (дата звернення: 24.04.2024 р.).
14. Лемак О.В. Право на судовий захист: конституційно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Харків, 2014. 20 с.
15. Справа «Голдер (Golder) проти Об'єднаного Королівства»: Рішення Європейського Суду з прав людини від 21 лютого 1975 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus/?i=001-57496>. (дата звернення: 24.04.2024 р.).
16. Справа «Сйрі проти Ірландії»: Рішення Європейського Суду з прав людини від 09 жовтня 1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_332. (дата звернення: 24.04.2024 р.).
17. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02 червня 2011 року № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>. (дата звернення: 24.04.2024 р.).
18. Справа за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу): Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12>. (дата звернення: 24.04.2024 р.).
19. Справа «Анنونні ді Гюссоль та інші проти Франції»: Рішення Європейського Суду з прав людини від 09 жовтня 1979 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/library=ECHR&id=001-113002&filename=CASE%20OF%20ANNONI%20DI%20GUSSOLA%20%20AND%20OTHERS%20v.%20FRANCE%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D.pdf>. (дата звернення: 24.04.2024 р.).
20. В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін. Курс цивільного процесу: підручник. Харків: Право, 2011. 1352 с.

21.Справа «Олександр Волков проти України»: Рішення Європейського Суду з прав людини від 09 січня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947. (дата звернення: 24.04.2024 р.).

22. Ткачук О. Витоки сучасного розуміння права на справедливий суд. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1/2. С. 188-193.

23.Справа «Претто та інші проти Італії»: Рішення Європейського Суду з прав людини від 8 грудня 1983 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57561&filename=CASE%20OF%20PRETTO%20AND%20OTHERS%20v.%20ITALY.docx&logEvent=False>. (дата звернення: 24.04.2024 р.).

24. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22 грудня 2005 року № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15>. (дата звернення: 24.04.2024 р.).

25. Справа «Лінгенс проти Австрії». Рішення Європейського Суду з прав людини від 08 липня 1986 року. URL: <https://cedem.org.ua/library/sprava-lingens-proty-avstriyi>. (дата звернення: 24.04.2024 р.).

26. Справа «Еркнер і Гофауер проти Австрії». Рішення Європейського Суду з прав людини від 23 квітня 1987 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-73470&filename=ERKNER%20AND%20HOFAUER%20V.%20AUSTRIA.pdf>. (дата звернення: 24.04.2024 р.).

27. Паліюк В.П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод. К.: Фенікс, 2004. 264 с.

28. Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. К.: АртЕк, 1997. 624 с.

29. Кретьова І.Ю. Тлумачення права: доктрини, розвинуті Європейським судом з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Харків, 2015. 23 с.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR / Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141.

2. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: pidpysana chlenamy

Rady Yevropy vid 04.11.1950 r. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (data zvernennia: 24.04.2024 r.).

3. Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku, Pershoho protokolu ta protokoliv № 2, 4, 7 ta 11 do Konventsii: Zakon Ukrainy vid 17 lypnia 1997 r. № 475/97-VR. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-vr>. (data zvernennia: 24.04.2024 r.).

4. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy vid 23 liutoho 2006 r. № № 3477-IV. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>. (data zvernennia: 24.04.2024 r.).

5. Praktyka YeSPL u spravakh proty Ukrainy ta inshykh derzhav – chleniv Rady Yevropy: vidbuvsia kruhlyi stil URL: <https://sud.ua/uk/news/sud-info/298864-praktika-espch-po-delam-protiv-ukrainy-i-drugikh-gosudarstv-chlenov-soveta-evropy-sostoyalsya-kruglyy-stol> (data zvernennia: 26.04.2024 r.).

6. Pro zabezpechennia prava na spravedlyvyi sud: Zakon Ukrainy vid 12 liutoho 2015 r. № 192-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2015. № 18. St. 132.

7. Horodovenko V.V. Pryntsyipy spravedlyvosti sudovoi vlady: zahalnoteoretychni aspekty. Advokat. 2012. № 2. S. 20–24.

8. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02 chervnia 2016 roku № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>. (data zvernennia: 24.04.2024 r.).

9. Komarov V.V., Sakara N.Iu. Pravo na spravedlyvyi sudovyi rozghliad: navchalnyi posibnyk. Kharkiv: Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy, 2007. 42 s.

10.Prava liudyny u mizhnarodnomu pravi: pidruchnyk. Kharkiv: OOO «Planeta-Prynt», 2021. 404 s.

11.Tsuvina T.A. Pravo na sud v tsyvilnomu sudochynstvi. Forum prava. 2012. № 4. S. 990–999.

12.Kurs tsyvilnoho protsesu: pidruchnyk / V.V. Komarov, V.A. Bihun, V.V. Barankova ta in. ; za red. V.V. Komarova. Kharkiv: Pravo, 2011. 1352 s.

13.Posibnyk zi st. 6 «Pravo na spravedlyvyi sud» (tsyvilna chastyna) / Rada Yevropy; Yevropeyskyi sud iz prav liudyny. 2013. 77 s. URL:

https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf. (data zvernennia: 24.04.2024 r.).

14.Lemak O.V. Pravo na sudovyi zakhyst: konstytutsiino-pravovyi aspekt : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.02 «Konstytutsiine pravo; munitsypalne pravo». Kharkiv, 2014. 20 s.

15.Sprava «Holder (Golder) proty Obiednanoho Korolivstva»: Rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 21 liutoho 1975 roku. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus/?i=001-57496>. (data zvernennia: 24.04.2024 r.).

16.Sprava «Ieiri proty Irlandii»: Rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 09 zhovtnia 1979 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_332. (data zvernennia: 24.04.2024 r.).

17.Pro bezoplatnu pravnychu dopomohu: Zakon Ukrainy vid 02 chervnia 2011 roku № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>. (data zvernennia: 24.04.2024 r.).

18.Sprava za konstytutsiinym zvernenniam hromadianyna Troiana Antona Pavlovycha shchodo ofitsiinoho tлумachennia polozhen statti 24 Konstytutsii Ukrainy (sprava pro rivnist storin sudovoho protsesu): Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 12 kvitnia 2012 roku № 9-rp/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12>. (data zvernennia: 24.04.2024 r.).

19.Sprava «Annonni di Giussol ta inshi proty Frantsii»: Rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 09 zhovtnia 1979 roku. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/library=ECHR&id=001-113002&filename=CASE%20OF%20ANNONI%20DI%20GUSSOLA%20AND%20OTHERS%20v.%20FRANCE%20-%20%205BUkrainian%20Translation%5D.pdf>. (data zvernennia: 24.04.2024 r.).

20.V.V. Komarov, V.A. Bihun, V.V. Barankova ta in. Kurs tsyvilnoho protsesu: pidruchnyk. Kharkiv: Pravo, 2011. 1352 s.

21.Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Melnyka M.I. stosovno Vysnovku Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 20 sichnia 2016 roku № 1-v/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na03d710-18>. (data zvernennia: 24.04.2024 r.).

22.22. Tkachuk O. Vytoky suchasnoho rozuminnia prava na spravedlyvyi sud. Visegrad Journal on Human Rights. 2016. № 1/2. S. 188-193.

23.Sprava «Pretto ta inshi proty Italii»: Rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 8 hrudnia 1983 roku. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57561&filename=CASE%20OF%20PRETTO%20AND%20OTHERS%20v.%20ITALY.docx&logEvent=False>. (data zvernennia: 24.04.2024 r.).

24. Pro dostup do sudovykh rishen: Zakon Ukrainy vid 22 hrudnia 2005 roku № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15>. (data zvernennia: 24.04.2024 r.).

25.Sprava «Linhens proty Avstrii». Rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 08 lypnia 1986 roku. URL: <https://cedem.org.ua/library/spravalingens-proty-avstriyi>. (data zvernennia: 24.04.2024 r.).

26.Sprava «Erkner i Hofauer proty Avstrii». Rishennia Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny vid 23 kvitnia 1987 roku. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-73470&filename=ERKNER%20AND%20HOF AUER%20V.%20AUSTRIA.pdf>. (data zvernennia: 24.04.2024 r.).

27.Paliuk V.P. Zastosuvannia sudamy Ukrainy Konventsii pro zakhyst prav liudyny ta osnovnykh svobod. K.: Feniks, 2004. 264 s.

28. Dzhenis M. Yevropeiske pravo u haluzi prav liudyny: dzhherela i praktyka zastosuvannia. K.: ArtEk, 1997. 624 s.

29.Kretova I.Iu. Tлумachennia prava: doktryny, rozvynuti Yevropeiskym sudom z prav liudyny : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 «Teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen». Kharkiv, 2015. 23 s.

Karpenko M.V., Kotova L.V. Right to an effective remedy and to a fair trial in the practice of the echr - Article.

The article clarifies the essence and defines the main structural elements of the right to a fair trial. The modern understanding of the right to a fair trial in the practice of the European Court of Human Rights is analyzed. The conceptual principles of improving the process of implementation into the national legal system of the practice of the European Court of Human Rights regarding the application of Article 6 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 have been identified. The main shortcomings and problems of

practical implementation of the right to a fair trial in the national judiciary have been revealed. Ways to solve identified problems and mechanisms for improving the national legal system are defined.

Key words: *European Court of Human Rights, Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, ECtHR practice, justice, fair trial, right to a fair trial.*

Авторська довідка:

Карпенко М.В. – студентка 4 курсу освітнього ступеня бакалавр спеціальності 081 «Право» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Київ, Україна; <https://orcid.org/0009-0007-5812-3221>

Котова Л.В. – к.ю.н., професорка, в.о. завідувача кафедри правознавства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Київ, Україна; <https://orcid.org/0000-0002-2437-3624>

Стаття надійшла до редакції 25 квітня 2024р.